

MİZAHTA YOKSULLUĞUN HALLERİ: UYKUSUZ DERGİSİ ÜZERİNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR İNCELEME *

Ferhat GÖÇER**

Öz

Bu çalışmanın amacı, toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkan yoksulluk olgusunun; mizahi karikatürler üzerinden nasıl işlendiğini açığa çıkarmaktır. Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi alanlarda yaşanan yoksunlukların her birisi yoksulluğun somut yansımalarını oluşturmaktadır. Yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksulluğun gösterilmesinde, kültürün en önemli entelektüel birikim alanı olan mizah önemli bir sürece karşılık gelmektedir. Bu açıdan, mizahın toplumsal gerçekliğin çelişkilerine ve sorunlarına karşı, bilinçli olarak gerçekleştirilen bir eleştiri olması, yoksulluğun anlatılmasında oldukça güçlü bir söylem biçimini de oluşturmaktadır. Toplumun sosyolojik ve kültürel kodlarını analiz etmede noktasında önemli bir araç olan mizah, özellikle karikatürler aracılığıyla bireylerin yaşamlarını bir bütün olarak kuşatan toplumsal süreçlerin daha iyi anlaşılmasına imkân tanır. Bu bağlamda mizahın, yoksulluğun gündelik yaşam içerisinde yarattığı yoksunluk ve mağduriyet halleri, mizahın işlediği önemli konu başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Bu durum, mizahın sahip olduğu eleştirel kültür sayesinde, gündelik yaşamın örtük anlamlarında saklı olan ideolojik ve politik mitlerin açığa çıkarılmasına da aracılık etmektedir. Mizahın karikatürler biçiminde yansımaları, farklı algılama biçimlerini harekete geçirmektedir. Bir başka söyleyişle, okuyucuların görsel ve metinsel anlatıları eleştirel bir okumaya tabi tutmalarına geniş bir imkân alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda mevcut çalışmanın konusunu da mizahi karikatürlerde yoksulluğun nasıl betimlendiği oluşturmaktadır. Karikatürler, birçok anlam örüntülerini içererek birden fazla sembolle çeşitli mesajların aktarılmasına olanak sunan, mizahi metinlerdir. Çalışmada da mizahi karikatürlerin, görsel metin unsuru olmalarından ötürü; göstergebilimsel bir yöntem kullanılmıştır. Göstergebilim, ikonik anlatı ve olgulara yönelerek metnin örtük anlamını da açığa çıkarmayı hedefleyen bir yöntem bilimdir. Göstergebilimin toplumsal anlatı içerisinde metinsel öğelerin, ideolojik yönlerinde bulunan anlamları açığa çıkarmada oldukça elverişli ve işlevsel olması, çalışmanın yöntemsel tercihi olarak belirlenmesinde temel faktördür. Kültürel yayıncılığın önemli bir parçası olarak faaliyet gösteren mizah dergileri, mevcut çalışmanın gerçekleştirilmesinde en önemli uğrak mecrayı oluşturmaktadır. Bu açıdan, mevcut çalışmanın uygulanabilmesine pratik olanak sunan “Uykusuz” adlı mizah dergisi, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada amaçlı örneklem seçilerek, yoksulluk temasını işleyen mizahi karikatürler tercih edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıklarını da derginin kapak sayfasında yayımlanmış olan “yoksulluk” temalı karikatürlerle belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Uykusuz dergisinin kapak sayfasında 2021-2023 yılları arasında yayımlanan yoksullukla ilgili toplamda 7 mizahi karikatür çalışmaya konu edilmiştir. Çalışmada erişilen bulgular şu şekildedir; yoksulluğun maddi boyutunu oluşturan, barınma, gıda, sağlık, düşük gelir ve alım gücünün yetersizliği gibi olgular, çalışmada incelenen mizahi karikatürler de ana temalar olarak işlenen motifler olduğu saptanmıştır. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu da mizahın toplumsal bir muhalefet biçimi olarak, yoksulluğa zemin hazırlayan, politika yapıcılarını ve uygulamalarını doğrudan eleştirel bir şekilde betimleyerek yansıtması oluşturmaktadır. Mizah, bu yönüyle yalnızca eğlence değil, aynı zamanda toplumsal muhalefetin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mizah Kültürü, Politik Mizah, Göstergebilim, Karikatür, Yoksulluk

* Geliş Tarihi/Received Date: 07.01.2026 Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.55666/folklor.1858626>

**^{ORCID} Dr., Bağımsız Araştırmacı, Kocaeli-Türkiye, ferhatzgocer@gmail.com

STATES OF POVERTY IN HUMOUR: A SEMIOTIC ANALYSIS OF UYKUSUZ MAGAZINE

Abstract

The aim of this study is to reveal how the phenomenon of poverty, which has emerged as a social problem, is addressed through humorous cartoons. Poverty is defined as the inability of individuals to meet their basic needs. For example, deprivation in areas such as housing, nutrition, health, and education each constitutes a concrete manifestation of poverty. In defining and depicting poverty, humor one of culture's most significant intellectual domains plays a crucial role. From this perspective, humor's function as a conscious critique of societal contradictions and problems creates a particularly powerful narrative form for addressing poverty. As a key tool for analyzing a society's sociological and cultural codes, humor particularly through cartoons enables a better understanding of the social processes that encompass individuals' lives as a whole. In this context, the states of deprivation and victimization created by poverty in daily life constitute one of the key themes addressed by humor. This situation, thanks to the critical culture inherent in humor, also serves to expose the ideological and political myths hidden within the implicit meanings of daily life. The reflection of humor in the form of cartoons triggers different modes of perception. In other words, it creates a broad scope for readers to subject visual and textual narratives to critical analysis. In this context, the subject of the present study is how poverty is depicted in humorous cartoons. Cartoons are humorous texts that contain multiple patterns of meaning and enable the transmission of various messages through multiple symbols. In this study, a semiotic method was employed because humorous cartoons are visual textual elements. Semiotics is a methodological science that aims to uncover the implicit meaning of a text by focusing on iconic narratives and phenomena. The fact that semiotics is highly suitable and functional for revealing the meanings embedded in the ideological dimensions of textual elements within social narratives is the primary factor determining the methodological choice of this study. Humor magazines, which operate as an important part of cultural publishing, constitute the most significant medium for the implementation of this study. From this perspective, the humor magazine titled "Uykusuz," which provides practical opportunities for the implementation of this study, constitutes the study's universe. Within this framework, a purposeful sample was selected for the study, and humorous cartoons addressing the theme of poverty were chosen. The scope of the study was also defined by the "poverty" themed cartoons published on the magazine's cover page. Accordingly, a total of 7 humorous cartoons related to poverty published on the cover page of Uykusuz magazine between 2021 and 2023 were included in the study. The findings of the study are as follows: phenomena constituting the material dimension of poverty such as housing, food, health, low income, and insufficient purchasing power were identified as motifs that served as central themes in the humorous cartoons examined in the study. Another finding of the study is that humor, as a form of social resistance, reflects the conditions that contribute to poverty by directly and critically depicting policymakers and their policies. In this regard, humor is considered not merely entertainment but also an important component of social resistance.

Keywords: Culture of Humour, Political Satire, Semiotics, Caricature, Poverty

Giriş

Mizahın mahiyeti üzerine var olan düşünce çeşitliliği, mizahın sahip olduğu kültürel birikimin zenginliğini de yansıtmaktadır (Saygılı, 2017: 126). Toplumsal, kültürel ve dilsel kodların taşıyıcısı olduğu kadar aynı zamanda yaratıcılığın ve özgünlüğünden de kaynaklı olarak farklı disiplinlere konu olan mizah, entelektüel bir zekânın ifadesidir. Bu açıdan mizah, ilkçağ dönemlerinden itibaren aşkınsal/metafiziksel konular ile mücadele etme, toplumsal yaşamın ağır koşullarının bertaraf edilmesi için egemen fikirlerin tahakküm pratiklerini reddetme yolunda, önemli bir rol oynamıştır (Kalaycı, 2014). Mizahın tahakküm ve cebire karşı bir eleştiri sanatı olması; onun toplumda aydınlanmacı, akılcı/bilimsel koşulların oluşmasında da gerekli bir entelektüel edim olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle mizah; insanın sahip olduğu eleştirel düşünce becerileri sayesinde karanlığa karşı açılan bir aydınlanma girişimidir. Tutucu ve taassup olan süreçlere karşı bir reddiyedir. Mizahın toplumsal anlamda çok boyutlu bir işleve sahip olması, onun sosyal sorunlara ilişkin de kayıtsız kalamamasını beraberinde getirmektedir. Örneğin, toplumsal bir sorun ve olgu olarak beliren yoksulluk meselesi de mizahın işlediği önemli başlıklardan birisini oluşturmaktadır. Yoksulluk, barınma, gıda, sağlık ve eğitim gibi insanın hayati ihtiyaçlarından yoksun veya mahrum olması olarak ifade edilir. En genel tanımıyla yoksulluk, bireylerin kendi yaşamlarını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan kaynak ve gelire sahip olamamasıdır (Oktik, 2008: 25). Yoksulluğun bireylerin kendi yaşamını yeniden üretmesinde önemli bir problem olarak belirmesi, aynı zamanda sosyal bir fenomen olarak incelenmesini de beraberinde gerektirmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmanın problemini, yoksulluk olgusunun mizahi karikatürlerde nasıl betimlendiği ve hangi temalarla işlendiğini açığa çıkarmak oluşturmaktadır.

Mizah ve yoksulluk olgusuna ilişkin literatüre bakıldığında çok az çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan ilkinin: “1972-1980 Yılları Arasında Bir Mizah Dergisi: Gırgır’da Yoksulluk Temsiliyetleri” (Yücel, 2008) başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezi oluşturmaktadır. Çalışma Türkiye’de ilgili dönemler arasında yaşanan ekonomi politik süreçlerde yaşanan gelişmelere paralel olarak, Gırgır dergisinde yoksulun ve yoksulluğun temsiliyet biçimlerini incelemektedir. Bir diğer çalışmaysa, “Gırgır Dergisinde Yoksulluk Mizahları” (Çiftçi ve Birinci, 2022), başlıklı araştırma makalesi oluşturmaktadır. Çalışma, 1981-1987 yılları arasında Gırgır dergisinin mizahi karikatürlerinde yoksulluk fenomenine ilişkin bir durum çalışması yapılarak, dönemin mizah anlayışında yoksulluğun nasıl ele alındığına yönelik kapsamlı bir veri sunmaktadır. Bu çalışma, 5 Eylül 2007 yılında yayın hayatına başlayan ve 25 Ocak 2023 tarihinde yayın hayatını sonlandıran, Uykusuz adlı mizah dergisinin son iki yılında kapak sayfasında yayınladığı yoksulluğa ilişkin mizahi karikatürlere odaklanmaktadır. Bu çalışmanın, diğer çalışmalardan farklılaştığı en önemli nokta; yoksulluğun güncel dönemde mizah yoluyla nasıl işlendiğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, yoksulluk olgusunun mizahi karikatürlerin eleştirel anlatısında nasıl betimlendiğini ortaya koymak, çalışmanın amacını ve önemini oluşturmaktadır.

1. Mizahın Mahiyeti

Mizah özünde “ikon” yıkıcı bir eylemdir (Eagleton, 2019). Toplumun hâkim olan değerlerine yönelik bir uyumsuzluk anlayışını simgeler. Uyumsuz olan unsurlarını; iktidar yapılarının örüntüleri, yargıları, ritüelleri ve sembollerinin bütünü oluşturmaktadır. Alışılmış kabullerin aksine mizah, zaman ve mekân fark etmeksizin, beklenmedik bir şekilde kendisini açık eder. Dolayısıyla asimetriktir. Her şeyden evvel mizah, kültüre içkin olan muzip bir etkinliktir (Critchley, 2020; Bossart, 2024). Bu durumda mizah, özünde eleştiri olan, insanın olaylara ya da olgulara ilişkin birtakım gelişmelerden kaynaklı olarak türettiği estetik bir anlayışın, zekâ ve dilin birleşmesiyle meydana getirdiği etkili bir söylemdir.

Mizah gülme, eğlence ve rahatlama, kimi zamanda toplumsal güçlere dönük eleştiri özelliğiyle, gerçeği ifade etme çabası içerisinde olmuştur (Akçay, 2025: 1526). Mizah, insanın toplumsal yaşamında mutlak değişmez olarak kabul edilen, yazgı ve süreçlere karşı bir özgürleşme girişimidir. Tarih boyunca mizah, eleştiri ve muhalefet yanlısı bir gelişim sergilemiş ve bundan ötürü de mevcut iktidarlar tarafından kontrol altına alınmak istenmiştir (Boz, 2014: 143).

Mizahın mahiyetini anlamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda, mizahın çeşitli tanımlara sahip olduğu görülmektedir (Tekere vd., 2018: 526). Örneğin mizah, ilk olarak savunmasız toplulukların kendilerini savundukları bir söylemdir. Diğer bir deyişle “en iyi savunma silahıdır” (Yücebaş, 1976: 15). Bir başka tanımdaysa, mizah özgürlüğün çocuğu olarak tanımlanır. Şayet toplum özgürlük hakkına erememişse, mizah onu, sövüp-sayma, hırpalama veya itip kakma yerine utanma duygusunu tokattan ağır tebessümlere sararak kazanmaya çalışır (Kutay, 1998: 9). Dolayısıyla mizah, toplumsal özgürlük açısından gücü elinde bulunduranlara karşı etkili bir eleştiri sanatıdır. Mizahın bir başka tanımı da gülme ve güldürme özelliğine sahip olması ile ilgilidir. Mizah, duyguların ve düşüncelerin hem kasıtlı bir şekilde çarpıtılmış hem de şeffaf anlaşılır kılınmış ifadesiyle oluşturulan bir güldürü anlatısına dayanır (Escarpit, 2016: 97).

Eğlencenin somut göstergesi olan “gülme” mizahın yarattığı bir tür sinirsel boşalmanın somutlamasıdır. Aziz Nesin, mizahın gülmeyle olan bu ilişkisini şu şekilde açıklar: “Mizahta gülme vardır, gülme olmayan şey mizah olamaz. Mizahın kökeninde gülmeden başka bir şey aramak doğru olmaz” (Nesin, 2001: 19). Toplum ve bireyleri güldürme eyleminin dışında mizah, aynı zamanda toplumsal kısıtlamalara karşılık hoşgörü ikliminin oluşması için demokratik bir söylemi de harekete geçirici dinamik olarak vurgulanır: “Mizah, topluluk durumundaki insanların yaşantıya koydukları sosyal, politik, ekonomik ve cinsiyet baskılarına dokunmakla, onları ırgalamakta, hoşgörüyü harekete geçirir” (Öngören, 1998: 16-17).

Mizahın hoşgörüyü harekete geçirme işlevine ilişkin tanımından da anlaşılacağı üzere iktidar yapıları, mizahı sevimsiz bir etkinlik olarak kabul etmektedirler: “Tarihten öğreniyoruz ki, haksız yönetimle hüküm süren diktatörler, müstebitler, toplum düşmanları ve yaptıklarını beğenmeyen kusurlu insanlar, daima hicivden ve mizahtan korkmuşlardır” (Yücebaş, 2004: 13). Bu yönüyle mizah, dogmatizm ve tutuculuğun yerine hoşgörü ve aydınlanmanın gerekliliğine yönelik bir işleve karşılık

düşer. Eş deyişle mizah: Toplumu dogmatizmden, cehaletten, salt kör bir itaatten ve öteki olana yaşam hakkı tanımayan tutucu duygulardan arındırmaya da imkân oluşturur (Bakhtin, 2001: 142).

Topluma bir tür demokrasi ve eleştiri bilinci öğretme saikiyle yaklaşan mizah, bu noktada oldukça önemli bir edimi temsil etmektedir. Toplumsal yaşamda eleştirel kültürün gelişmesi ve bireylerin farkındalık elde etmesine kaynaklık sağlar. Bir başka söyleyişle, mizah toplumun eleştirel bir şekilde düşünmesine ve toplumda çok sesliliğin yerleşmesine zemin sunar. Kısaca, mizah demokrasi kültürünün yerleşmesine oldukça büyük katkı sunar (Yıldırım, 2015: 124). Bu işleviyle mizah, toplumu “Dogmatizmden, hoşgörüsüz ve korkutucu olandan arındırır. Fanatiklik ve ukalalıktan, korku ve yanılmasından, tekil anlamdan, tekil düzeyden, duygusallıktan kurtarır” (Bakhtin, 2001: 142).

Hoşgörü ve aydınlanma ikliminin oluşmasına yönelik ikna edici bir etkinlik güden mizah, aynı zamanda bireylerin rahatlamasına da katkı sunduğu yönünde bir tanıma sahiptir. Kortantamer’e göre (2007): Mizahta bireysel olduğu kadar toplumsal olan taraflar da vardır. Mizah yalnızca insanda, hem de toplum içinde yaşayan insanda görülüyor. Mizah düşünceyle bağlantılıdır, haz, ferahlama ve rahatlamaya alan açar (68). Dolayısıyla mizah, geniş bir anlatıya sahiptir. Bireyin rahatlamasını sağladığı gibi, toplumun baskı iklimini eleştirilmesine kadar birçok özelliğe sahiptir.

Mizah, yapısı ve karakteri itibarıyla çeşitli tanımlamalara konu edilmiş, zengin bir repertuvara sahiptir. Mizahın sahip olduğu çeşitlilik yapısı, birtakım kuramsal yaklaşımların da oluşmasına imkân oluşturmuştur. Bu çerçevede mizahın kuramsal yapısına yönelik ilk göze çarpan yaklaşım “uyumsuzluk” kuramıdır. Uyumsuzluk kuramı, Aristoteles’in kişilerin içinde buldukları beklenmedik ya da aniden meydana gelen bir durumla karşılaşmasının sonucunda gülme eyleminin ortaya çıkmasını açıkladığı görüşleri temelinde gelişen bir mizahi kuramdır. Daha sonrasında “Kant ve Schopenhauer tarafından geliştirilen, James Beattie ile sistemleştirilen ve Fransız filozof Henri Bergson tarafından da savunulan bu kuram, karşıtlık temeline dayanır” (Öğüt Eker, 2014: 138). Düşünce ve fikrin ummadığı bir anda ortaya çıkan herhangi bir zıt/aksi sonuç karşısında kişi tepkimesini gülere sergiler. (Morreal, 1997: 28-29). Bu karşıtlığın beklenmedik bir şekilde karşılaşması ile ortaya çıkan sonuç, mizah olarak tanımlanır (Paulos, 2003: 8). Meyer’e göre (2010): İnsanlar, birdenbire karşılaştıkları bir durumda bulunan farklılıkları not ederler; eğer ortada ürkecek bir durum yoksa şayet, bu teoriye göre mizahın oluşmasına ortam sağlanabilir (313). Bu kuramsal yaklaşımda önemli ve öncelikli olan, kişinin idrak edebilme yetisidir.

Mizahın kuramsal yapısında bir başka yaklaşımı da “üstünlük kuramı” oluşturmaktadır. Üstünlük kuramı tüm mizah durumlarını açıklamaya yönelik genel kuram olarak kabul edilir (Sütçü, 2022: 52). Bu kurama göre: insanın, bir başka kişi ya da kişiler üzerinde galibiyeti, kazanç ve hâkimiyetini pekiştiren süreç gülme eyleminde kendisini açık eder. Bu kuramın en somut örneği olarak, politikacıların rakipleri karşısında başarı, beğeni veya destek kazanmak için oluşturdukları söylemde, temel argümanları aşağılama, küçük düşürme ve bunları dile getirirken pekiştirme göstergesi olarak gülme veya kahkaha gibi davranışları ortaya sergilemeleri olur (Öğüt Eker, 2014). Gülme, kişinin kendisini sinirsel olarak boşaltmasıdır (Bergson, 2018). Aynı zamanda rekabet içerisinde bulunduğu kişiler içinde ezme, dışlama, baskılama, zor durumda bırakma aracı olarak da işlev görebilmektedir. Gülmenin bu özelliği; onu din dışı bir olgu olarak nitelenmesine neden olmuştur. Usta’ya göre (2005): Üstünlük kurma kuramında gülme, şeytana yakıştırılan ve hınzırca bir düşünceden kaynaklandığını ileri sürerek, gülmeyi ‘şeytan imlerinden biri’ olarak kabul edildiğini söyler (70).

Mizahta kuramsal bir başka yaklaşım da “rahatlama kuramı” olarak tanımlanır. Kişinin bastırılmışlığının dışa vurumu olarak da nitelenen rahatlama kuramı, Freud’un çalışmalarından esinlenerek geliştirilmiştir. Mizahın bastırılmış, cinsel ve saldırgan uyarıların sosyal olarak ortaya çıkmasına izin verdiğini savunan Freud, mizahı bir sansürün dışa vurulma biçimi olarak görür (Yardımcı, 2010: 23). Mevcut kuramsal yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, bastırılmış olanın dışa yansımaları/aktarılması olarak tanımlanan mizah, süper ego düzeyinde kişilerin rahatlamasını sağlayan önemli bir katharsis eylemi olarak kabul edilmektedir. Mizah üzerine yapılan, tanımlar ve kuramsal yorumlardan yola çıkarak, mizahın temelde gülme olduğu belirtilebilir (Solmaz, 2019: 93).

2. Yoksulluğa İlişkin Politik Bir Eleştiri Olarak Mizah

Yoksulluk, sınıflı toplumun temel özelliklerinden birisi olarak ortaya çıkan sosyal bir sorundur. Yoksulluğa ilişkin yapılan tartışmalar ve ortaya çıkan metinlerde de yoksulluğa yönelik mutlak bir tanım söz konusu değildir (Şenses, 2009: 62; Özügurlu, 2002: 175; Oktik, 2008: 26). Fakat genel olarak bir

Mizahta Yoksulluğun Halleri: Uykusuz Dergisi Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme

tanımdan bahsedilmesi gerekirse; yoksulluk, insanların maddi kaynaklardan ve bazen de sosyo-kültürel kaynaklardan mahrum bırakılma halidir (Marshall, 1999: 825). Bu durum gerek temel ihtiyaçların (barınma, gıda, sağlık ve eğitim vb.) karşılanması, gerekse de çeşitli hizmetlerin (kültürel, sanatsal ve düşünsel vb.) elde edilmesi noktasında, yoksun olmayı beraberinde getirir. Yoksulluğa ilişkin sosyal bilimler alanında yapılan tartışmalarda iki farklı kavramın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluktur”.

Mutlak yoksulluk yaklaşımıyla, insanların fizyolojik olarak varlıklarını yeniden üretebilmek için temel ihtiyaçları olan barınma, gıda ve sağlık hizmetleri gibi asli olan gereksinimlerinin karşılanmaması imlenmektedir (Erdem, 2006: 327; Kuyurtar, 2003: 111). Mutlak yoksulluk yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, yoksulluk olgusu daha çok maddi gereksinimlerin karşılanmaması durumunu ifade eder. Bu bağlamda yoksulluk tüm toplumlarda beliren ortak bir sorun ve evrensel bir olgu olarak kabul edilmektedir. Temel ihtiyaçlara erişilmesi noktasında insanların sınır kabul edilen gücün altında kalması halidir.

Yoksulluğa ilişkin bir başka yaklaşım da görelî yoksulluktur. Görelî yoksulluk, toplumun mevcut ortalama refah seviyesinin belli bir düzeyinin altında kalınmasını ifade eder (Üstün, 2007: 9). Görelî yoksulluğun belirlenmesinde en önemli parametreyi insanların gelir seviyesi oluşturmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımı, toplumun daha çok maddi süreçlerinden kaynaklı yoksunluk durumunu ele alırken, görelî yoksulluk ise toplumun hem maddi hem de öznel süreçlerini bir bütün olarak değerlendirir.

Yoksulluk toplumsal gerçekliğin başat sorunlarından birisi olarak, gündelik yaşamda bireylerin hayatını temel düzeyde etkileyen bir olgudur. Buradan hareketle yoksulluğun oluşmasına neden oluşturan toplumun ekonomik yapısı, politik örgütlenme biçimi ve sorumlu bileşenlerinin çeşitli şekillerde muhalif söylem/eleştirilerle karşılaşmalarını da kaçınılmaz kılmıştır. Bu noktada, toplumsal güç yapılarına yönelik en güçlü muhalefeti ve eleştiriyi politik mizah gerçekleştirmektedir.

Politik mizah, anti-demokratik baskıcı koşullar içerisinde, muhalif kesimlerin eleştirel söylem biçimini oluşturan bir tür mizahi temayı oluşturur. Politik mizah yoluyla, toplumun yapısal sorunlarının ortaya çıkmasına neden olan politika yapıcılarını eleştirilerek ya da alaya alınarak halk nezdinde belli bir politik farkındalık oluşturur. Dolayısıyla politik mizahta ilk olarak, hâkim olan iktidar yapılarını yermek ve eleştirmek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde bulunan güç mekanizmalarının da imajını örselemek ve gücünü frenletmek, politik mizahın bir diğer hedefidir.

Politik mizah, politikacıları ve politik kuruluş/organizasyonu içine alan geniş bir alanı iğneleme nesnesine dönüştüren bir kültüre sahiptir. Politik fikirler ve politik sistemler de politik mizahın menziline girebilmektedir. Başta iktidar ve diğer egemen güçler olmak üzere, yönetenleri eleştirmek, politik mizahın önceliğidir (Öğüt Eker, 2014: 128). Politik mizahın, politik alana yönelik bu yönde radikal bir eleştirel anlayışa sahip olmasına ilişkin, Raskın (1985) şunları belirtmektedir:

“Politik mizah, temelde sekiz farklı özelliğe sahiptir: İlk olarak, politik mizahta gönderilen mesaj, toplumda özel bir öneme sahip bir hadiseye dikkat çekmek ya da tavır almaktır. İkinci olarak, şahsi kanaatlerin genel ifadelere dönüşmesidir. Üçüncü olarak, politik bir söylem ya da fikrin alaya alınması. Politik mizahın dördüncü özelliği; toplumların kendine has kodlarını ortaya sergilemektir. Beşinci özelliği, politik mekanizmaların ürettiği söylem ve eylemlerin gerçeklikte neye karşılık geldiğini gün yüzüne çıkarmaktır. Altıncı özellik olarak, tüm ideolojilerde hâkim olan toplumun refah ve istihdam sorunu ancak ve ancak bizim iktidarımızla yaratılabilir düşüncesini hedef almaktır. Burada amaçlanan her iktidara talip olanın aslında toplumun sorunlarına yeterince çözüm üretemeyeceğini göstermek istemesidir. Yedinci olarak politik mizahın özelliği, kamusal alanda önemli sorumluluklar taşıyan politik veya bürokratik kişileri konu edinmesidir. Son olarak da politik mizah, ağır aksak ilerleyen yönetim, rejim ve kişileri kendisine konu edinmektedir (1985: 234-235).”

Toplumsal yaşamın krize girdiği veya politik anlamda yönetimsel boşluğa düştüğü anlarda çeşitli toplumsal hareketler ortaya çıkmaya başlar. Politik mizah ideolojik, dilsel, kültürel ve entelektüel olarak sahip olduğu simgesel anlam birikimi sayesinde kriz ve çatışma süreçlerinde, toplumsal hareketler için önemli bir figürü oluşturur. Bilhassa alt sınıflar için direniş olanakları sağlayıp, kolektif bilinçaltında yer ederek, sonraki kuşaklara devredebilecek Simgesel figürler ve anlatılar üretmesine aracılık oluşturmaktadır (Cantek, 2011: 27). Dolayısıyla politik mizah, kolektif belleğin oluşmasında önemli bir rol oynamakla beraber, doğrudan toplumsal yaşamın dinamiklerinden biri haline dönüşmektedir.

Öyle ki politik mizah, halkın gündelik yaşamında önemli bir yer edinmesi; politik alanda cereyan eden hadiselere, anlık tepkiler vermesi halkın iktidara karşı bir rahatlama elde etmesini de beraberinde getirmektedir. Mizah bu durumuyla, toplumsal güç yapılarıyla yurttaşlar arasındaki süreçte savunmasız kalan çoğunluğun lehine bir rahatlama ve direnme biçimidir. Gerçek dışı söylemlerle güçlendirilmiş yönetimlerde mizah, toplumsal bir tepki ve trajedinin içindeki komiği fark etmeyi sağlar (Arık, 2003: 90). Bu açıdan mizah, iktidar blokları tarafından örtbas edilmek istenen süreçleri açığa çıkarma girişimidir.

Politik mizahın toplumun politik ontolojisinde bu tarz bir işlevi yerine getirmesinin yanı sıra toplumda değiştirilmez olarak kabul edilen yasaklara, normlara ve kurallara yönelik de eleştirel bir tavra sahiptir. Değiştirilemez bir ortak duyu haline getirilen kurum ya da kişileri eleştirmenin en kabul edilebilir yoludur (Köse, 2016: 119). Dolayısıyla toplumsal yaşamın, kronikleşen sorunları karşısında eleştirel ve muhalif bir kimliğin ifadesidir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mizah eleştirel bir kimliğe sahiptir. Mizahın bu özelliği, toplumsal yaşam içerisinde muhalefetin önemli bir aracı olmasını da beraberinde getirmektedir. Çünkü mizahta, insan, makam, olay ve iktidarla yapılan örtülü bir mücadele durumu bulunmaktadır. Bir bütün olarak toplum ve insanı sorgulamasıyla da protesto işlevi yüklenen mizah, sosyal yaşamın kendisidir (Öğüt Eker, 2014: 31). Mizahın eleştirel bir kimliğe ve kültüre sahip olması, farklı formlarda gelişmesine de kaynaklık sağlamıştır. Örneğin, mizahın bir türü olarak ortaya çıkan karikatür, yazı ve çizgi yoluyla resmedilen mizahi bir eleştirme biçimidir. Karikatür, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte gelişim göstermiştir (Gündüz ve Pembecioğlu, 2015: 56-57). Bu bağlamda, çalışmanın amacı ve önemini toplumsal bir gerçeklik olarak “yoksulluk” olgusunun mizahi karikatürlerde nasıl ele alınarak betimlendiği oluşturmaktadır.

Araştırma soruları

1. Mizahi karikatürlerde yoksulluk hangi temalarla işlenmektedir?
2. Yoksulluk olgusuna ilişkin mizahi karikatürler, ne tür bir eleştiri sunmaktadır?

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Çalışmanın evrenini; Uykusuz mizah dergisi oluşturmaktadır. 5 Eylül 2007 yılında yayın hayatına başlayan ve 25 Ocak 2023 yılında artan maliyetler gerekçesiyle yayın hayatına son veren dergi, Türkiye’de mizahi yayıncılık noktasında bilinen ve okunan en önemli mizahi dergilerden birisi olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları da derginin kapak sayfasında yayınlanan “yoksulluk” temalı karikatürler oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada amaçlı örneklem olarak seçilen, yoksulluk temasını işleyen mizahi karikatürler tercih edilmiştir. Olgunun daha iyi anlaşılması ve incelenmesi için “amaçlı” örneklem nitel çalışmalarda derinlemesine veri sunar (Patton, 2014: 46). Bu doğrultuda amaçlı örneklem olgunun ya da olayların keşfedilmesi ve anlaşılması için oldukça önemli görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 107).

Araştırmanın veri analiz yöntemi

Mizahi karikatürler yapısı ve karakteri açısından birçok mesajı içerisinde barındırır. Mizahi karikatürlerin görsel anlatı özelliğine sahip olması ve mesajları çeşitli semboller yoluyla aktarması, iletişimsel açıdan onu oldukça etkili bir araca dönüştürmektedir. Bu açıdan yüzlerce kelimeyle ifade edilebilecek anlam örüntüleri, karikatürlerin zengin görsel anlatı etkinliği üzerinde kolaylıkla ifade edilmektedir. Dolayısıyla karikatürler görsel niteliği açısından, çeşitli kodları, simgelerin anlamı ve örtük işlevleri içinde barındırmaktadır. Bu noktada mizahi karikatürlerin, görsel bir metin olmasından ötürü çalışmada, göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Göstergebilim ikonik olan anlatılar ve yapılar üzerine yoğunlaşarak, anlamı ortaya çıkarmaya çalışan bir yaklaşımdır (Duncum, 2021: 13). Anlamın toplumsal üretiminde ideolojik olanın da ortaya çıkarılması açısından önemli bir çözümleme yöntemi olan göstergebilim, birçok toplumsal örüntüye uyarlanabilir ölçüdedir (Barthes, 1978). Kültüre ilişkin olan toplumsal anlatıların bağlamlarını açık etmek için göstergebilim yöntemi oldukça işlevseldir (Leeuwen, 2005).

Göstergebilim işaretler, nesnelere, olay ya da olguları, kısaca gösterge olabilecek her şeyi araştırma eyleminin içerisinde değerlendirme ve anlamaya çalışır (Eco, 1978; Trifonas, 2001; Maasik ve Solomon,

2001; Danesi ve Perron, 1999). Bu çalışmada kullanılan göstergebilimsel yöntem Ferdinand de Saussure'nin modellediği şekildedir. Saussure'nin (2001) göstergebilim yönteminde gösterge, gösteren ve gösterilen şeklinde bir okuma süreci söz konusudur. Gösterge anlamı taşıyan obje ya da kavramdır, gösteren; öznenin gösterenin içerdiği anlamı algılamasıdır, gösterilen ise gösterenin ilettiği imalardır (Rıfat, 2014; Saussure, 2014). Bu çerçevede göstergebilime ilişkin belirtilen kavramsal ifadeler doğrultusunda, mizahi karikatürlerin “yoksulluk” olgusuna ilişkin yaklaşımı Saussure'nin gösterge, gösteren ve gösterilen ayrımı bağlamında ele alınmaktadır.

Araştırmanın veri toplama tekniği

Araştırmanın veri toplama tekniği olarak, doküman analizi tercih edilmiştir. Yazılı, sözlü ve görsel olan her türlü ifade edilme biçimi doküman analizinin konusunu oluşturabilmektedir (Acun, 2017). Doküman analizi dijital şekiller, yazılı, sözlü ve görsel unsurları inceleme yoluyla araştırmanın bağlamına ilişkin bir çıkarsama elde edilmesine imkân sağlamaktadır (Savin-Baden ve Major, 2013). Doküman analizinde belgelerin kullanılması, nitel araştırma süreçlerinde ilk elden kaynak sağlanması açısından oldukça önem oluşturmaktadır (Merriam, 2015). Bu bağlamda yazıya dökülmüş ya da görsele dönüşmüş her türlü materyal belge olarak kabul edilmektedir (Bogdan ve Biklen, 1998). Mizahi karikatürlerin görsel bir doküman olarak değerlendirilmesi ve insanların zihinlerinde bir imgeyi canlandırması açısından önemli bir veri kaynağıdır. Bu çerçevede araştırmanın bağlamı ve konusu açısından Uykusuz dergisinin kapak sayfasında 2021-2023 yılları arasında yayınlanan yoksullukla ilgili toplamda 7 mizahi karikatür araştırmaya konu edilmiştir.

Araştırmanın bulguları

Çalışmanın bu kısmında amaçlı örneklem çerçevesinde 2021-2023 yılları arasında yayın yapan Uykusuz adlı mizah dergisinin, kapak sayfasında işlenen yoksulluk temalı karikatürlerden literatüre uygun düşen görseller seçilerek araştırmanın incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Seçilen yoksulluk temalı mizahi karikatürler, göstergebilimsel analize göre incelenmiştir.

Gösterge 1: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Sarı zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla pers yeşili bir renkle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Karikatürde iki farklı yazılı ifade bulunmaktadır. İlki- “Asgari ücretliye de memura da emekliye de ne verilirse haklarıdır” diyen karakter, sözlerinin devamında yaşanan yoksulluğu şu şekilde belirtmektedir: “Dar gelirliye, fakir fukaraya vermek bereket getir.”. İkincisi, bir bankamatik ekranında yine gülerken çizilmiş karakter: “KARTINI UNUTTUN LAN FAKİR” diyerek, kartını unutan takım elbiseli, gözlüklü ve bir elinde çanta diğer elinde kart olan bankamatik ekranına arkası dönük karakteri çağırıldığı görülmektedir.

Gösterilen: Gösterge birimlerinden hareketle, karikatürde ekonomik olarak bireylerin alım gücünün düşmesi, bununla beraber ücretli çalışan sınıf için yoksulluğun daha da arttığına ilişkin bir anlatı görülmektedir. Asgari ücretin ve emekli aylıklarının, her geçen gün enflasyon politikaları karşısında erimesi, kişilerin birden fazla kredi kartına sahip olmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da borçların çoğalması, yoksulluğun arttığına ilişkin diğer bir çıktıdır. Karikatürde konuşturulan karakterin de “KARTINI UNUTTUN LAN FAKİR” diyerek hitap ettirilmesi, ekonomik açıdan alım gücü düşen ve zor durumda olan kişilere yönelik, küçümsenme biçimi olduğu ifade edilebilir.

Gösterge 2: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Mor zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla yakut kırmızısı bir renkle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Dergi başlığının alt kısmında “inşaat sektörüne para aktarımı sürerken çiftçi sayısında büyük bir düşüş yaşanıyor. 2011’de 1 milyon 121 bin olan çiftçi sayısı 2022’de 490 bin 163’e düştü.” Arka fonda çeşitli sebze ve meyve görselleri ile mekân olarak bir pazar alanı yer almaktadır. Kapağın ön yüzünde manav/satıcı olduğu anlaşılan sarı şapkalı bir kişinin konuşma balonu içerisinde “KİRA ÖDER GİBİ MEYVE SEBZE SAHİBİ OLMAK İSTER MİSİN” diyerek, müşteri olduğu anlaşılan arkası dönük kırmızı tişörtlü kişiye soru sorduğu görülmektedir. Müşterinin de “O KADAR MI PAHALANDI?” şeklinde şaşkınlık belirten soruyla yanıtladığı görülmektedir.

Gösterilen: Gösterge birimlerinden yola çıkılarak, inşaat sektörüne aktarılan kaynağın devam ettiği, fakat tarım üreticilerine yeterli kaynağın ve finansmanın sağlanmadığı göstergede yer alan ilk ana tema olarak sunulmaktadır. Bu durumun da tarım ürünlerinin yeterince üretilmemesine ve piyasaya sınırlı sayıda arz edilen tarım ürünlerinin de daha pahalı olmasına neden olduğu görülmektedir. Dar gelirli insanların, temel gıdaya erişmesi noktasında alım gücünün yeterli olmadığını, bundan ötürü de sebze-meyve satışlarının da taksitli bir şekilde satılabileceğine ilişkin eleştiri, karikatürün gösterilenlerinden biridir. Öte taraftan karikatür, yoksulluk teması açısından değerlendirildiğinde; maddi alım gücü yetersiz olan kişilerin, yoksul olarak nitelendirilmesine yönelik bir parametre olan, gıdaya erişememe sürecini temsil etmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda karikatürde, günümüz ekonomik koşullarında temel gıdaya erişmede, alım gücünün ne kadar zor olduğu gösterilmektedir.

Gösterge 3: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Açık mavi zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla ve koyu renklerle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Dergi başlığının altı kısmında “Sağlık Bakanı Fahrettin Koca: Evimiz en güvenli kalemiz, bir süre mücadeleyi evimizden sürdüreceğiz”. Şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Arka fonda çeşitli biçimlerde sıralı evler

Mizahta Yoksulluğun Halleri: Uykusuz Dergisi Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme

görülmektedir. Kapağın ön yüzünde tuğla parçaları yiyen “MALİ YARDIM OLACAK MI?” diye soran bir adam, bir kadın ve bir çocuk karikatürü bulunmaktadır. Karikatürde bir gösterge olarak, ailenin etrafında tuğla, tuğla parçaları, anahtar, priz ve kapı kolu gövdesi yer almaktadır. Diğer taraftan, “SİZ EVE GİRMEMİŞSİNİZ Kİ.” diye soran, takım elbiseli bir şekilde çizilen karakter yer almaktadır. Takım elbiseli karakterin yönelttiği soruya karşılık, tuğla parçası yiyen ailenin reisi konumundaki kişi, konuşma balonu içerisinde “EVİ YEDİK BİZ.” diyerek yanıt vermektedir.

Gösterilen: Covid-19 koşullarında bireylerin sağlıklı ve güvenli alanlarda (hanelerinde) bulunmasına yönelik uygulanan kamu sağlığını korumaya yönelik politikalar, birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların başında, ücretli çalışan sınıfın ekonomik olarak alım gücünün yeterli düzeyde olmaması ve güvenceden yoksun bırakılması, en önemli konu başlıklarından biridir. Bir diğer önemli tartışma konusu da barınma sorunudur. Özellikle de konut sorunu, yoksul kesim üzerinde ciddi bir sorundur. İlgili görselde de Covid-19 koşullarında, yoksul kesimi oluşturan bireylerin, ekonomik/mali açıdan ve barınma sorununa ilişkin yaşadıkları toplumsal krizin boyutu yansıtılmaktadır.

Gösterge 4: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Koyu mavi zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla ve taba bir renkle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Dergi başlığının altı kısmında “Tayyip Erdoğan, sürekli artan kira fiyatlarıyla ilgili konuştu: “Abartılacak bir sorun yok.” İfadeleri yer almaktadır. Öte taraftan karikatürün arka fonunda yıldızlar, ağaçlar, metro durağı işareti ve apartman binaları yer almaktadır. Karikatürün ön yüzünde bir bank ve üstünde uyuma pozisyonunda duran bir karakter yer almaktadır. Aynı zamanda bu karaktere ait olduğu anlaşılan çanta kâğıt, kalem, defter ve şişe görünmektedir. Bankın arka tarafında elleri arkasında olan bir başka karakter de yer almaktadır. Karakter bankta uyuma pozisyonunda olan karaktere yönelik olarak: “OHH! METROYA YÜRÜME MESAFESİNDE BANKI KAPMIŞSIN! ...” şeklinde konuşma balonunda bir ifade belirtilmektedir.

Gösterilen: Yoksulluğun somut göstergelerinden birisi de maddi yoksunluk halidir. Maddi yoksulluğun somut öğelerinden birisini de barınma sorunu oluşturmaktadır. Bu karikatürde de ana temayı oluşturan öğeyi, barınma problemi yaşayan bireylerin yaşadığı zorluklar gösterilmektedir. Karikatürde artan fahiş kira fiyatlarının, toplumda yarattığı etkileri ve bununla ilgili tartışmalar işlenmektedir. Karikatürde; konforuna düşkün bir birey imgesi gibi gözükken karakterin, aksine gündelik hayat koşulları içerisinde kira fiyatlarının yarattığı zorlu koşullar ekseninde yaşamının nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün neticesinde zaman geçirme alanları olarak parkların, kişiler için zorunlu bir yaşam yeri haline geldiği vurgusu yer almaktadır.

Gösterge 5: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Koyu yeşil zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla ve kiremit renkle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Dergi başlığının altı kısmında: “Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, Diyanet’e ayrılan bütçeden yakındı: “Planladığımız hizmetlerin yarısını bile yapamıyoruz” ifadesi yer almaktadır. Karikatürde cübbeli ve sakallı karakterin, iki eli arasında duran, korkmuş bir şekilde yansıtılan bir başka karaktere “SEN AÇLIKTAN ÖLSEN, SENİ KİM YIKAYACAK?” diyen, bir söylemde bulunduğu görülmektedir.

Gösterilen: Yoksulluğun bir başka gösterenini, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması oluşturmaktadır. Bu noktada, bireyin beslenme ve yaşamını sürdürebilmesi için gıdaya gereksiniminin giderilmesi oldukça önemlidir. Görselde bulunan mizahi karikatürün bağlamında, artan gıda fiyatlarının alım gücü düşük bireylerin yaşadığı zorlu durumu anlatması açısından, oldukça önemli bir gösterene sahip olduğu belirtilebilir. Öte taraftan yoksulluğun bir “imtihan” olduğu söyleminin Diyanet İşleri Başkanı tarafından dile getirilmesi ve devamında ilgili başkanlığa ayrılan bütçenin mevcut miktarı, kamuoyu tarafından tartışılması da görselin bir başka bağlamını oluşturmaktadır. Dar gelirli hanelere ayrılması gereken bir bütçenin, neredeyse yok denecek düzeyde olması ve buna karşılık başkanlığa ayrılan bütçenin de görece çokluğu, karikatürde eleştirilen ana tema olduğu söylenebilir.

Gösterge 6: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Açık mavi zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla ve hardal renkle asimetrik bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında, başını uzatan bir karakter yer almaktadır. Dergi isminin altında: “Maliye Bakanı Nureddin Nebati: Ben bu enflasyonla sokağa çıkabiliyorum.” İfadesi yer almaktadır. Görselin arka fonunda apartman daireleri ve dairelerin camlarından dışarıyı seyreden insanlar gösterilmektedir. Görselin ön yüzünde de ayrıca bir karakter bulunmaktadır. Karaktere: “ENFLASYON ARTTIKÇA SOKAK TATİL YERİ GİBİ OLDU.” ifadesi söylenmektedir.

Mizahta Yoksulluğun Halleri: Uykusuz Dergisi Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme

Gösterilen: Bireylerin ekonomik açıdan, alım gücünün belirleyen en önemli gelişmelerden birisini enflasyon politikalarında yaşanan hareketlilikler oluşturmaktadır. Enflasyon arttıkça, bireylerin gündelik yaşam içerisinde satın alma veya ihtiyaçlarını karşılama süreçleri kesintiye uğrar. Enflasyonda gerçekleşen artış, toplumsal alanda yoksulluğun da artmasına sebep olan ana dinamiklerden birisidir. Toplumun büyük bir kesimi için temel öncelik olan; yeme-içme, eğlenme ve gezme vb. gereksinimleri gidermektir. Mizahi karikatürün ilgili görselinde, enflasyon artışına neden olan politikaların eleştirisi; sokak da kimsenin olmaması metaforu üzerinden yapılmaktadır. Eski Maliye Bakanı Nureddin Nebati'nin: "ENFLASYON ARTTIKÇA SOKAK TATİL YERİ GİBİ OLDU." İfadesiyle de enflasyon artışına neden olduğu varsayılan ekonomi politikalara yönelik, eleştirel bir gönderme yapılmaktadır.

Gösterge 7: Dergi kapağı görsel ve metinsel unsurlar ile renk kodları bir bütünlük arz ederek göstergeyi oluşturmaktadır.

Gösteren: Açık pembe zemin üzerine derginin sağ üst köşesinde bandrol ve derginin yayın tarihi, yayın sayısı ve ücreti belirtilmektedir. Alt kısmında iri puntolarla ve turkuaz renkle asimetric bir şekilde derginin ismi ve onun hemen yanında, başını uzatan "iyi bayramlar!" diyen bir karakter yer almaktadır. Dergi isminin altında: "Çalışma Bakanı Vedat Bilgin açlık sınırının 3 bin 600 lira ile 4 bin lira arasında olduğunu iddia etti" söylemi yer almaktadır. Görselin arka fonu İstanbul'un deniz manzaralı bir silüetinden oluşmaktadır. Görselin ön yüzünde bir vapur ve içerisinde olan bir kişinin elinde martıya vermek için tuttuğu, bir simit parçası bulunmaktadır. Diğer bir başka öğede; simit parçasını almaya yönelen beyaz bir martı ve martıya söylenen: "AİLECEK GÜNDE 10 SİMİT YESEK BİZİM BİLE AÇLIK SINIRI 1500 LİRA!" ifadesi, göstereni oluşturmaktadır.

Gösterilen: Asgari ücretli çalışan sınıfın, yılın belli dönemlerinde aldıkları zam oranları; beraberinde çeşitli tartışmaları da meydana getirmiştir. Bu tartışmalardan birisi de asgari ücrete yapılan zamlara rağmen, asgari ücretli emek sınıfının ekseri açlık ya da yoksulluk sınırının altında kalıp kalmadığı yönündedir. Mizahi karikatürün bu görselinde de bağlamı oluşturan esas tartışma; Temmuz 2022'de asgari ücrete yapılan zamların, açlık sınırı olarak belirlenen 6 bin 391 liranın altında kalması oluşturmaktadır. Karikatürde bir martı metaforu üzerinden: "AİLECEK GÜNDE 10 SİMİT YESEK BİZİM BİLE AÇLIK SINIRI 1500 LİRA!" kişileştirilmesi yapılarak, Vedat Bilgin'in açlık sınırının 3600 lira ile 4000 arasında olduğu yönündeki ifadesi eleştirilmiştir. Görselde sunulan gösterilen, asgari ücretli sınıfın açlık sınırının altında kaldığını ve ancak simit yiyerek yaşayabilecek olduğunu vurgulamaktadır. Dahası, ücret politikaları da bir bütün olarak eleştirilmektedir.

Sonuç

Mizah, tarih boyunca insanın en önemli bilişsel ve dilsel formu olarak yaratıcı olan yanını imleyen bir etkinliği olmuştur. Mizahın çok boyutlu ve işlevsel olan karakteri, içinde bulunduğu toplumsal süreçlerin koşullarına göre kendisini dönüştürerek ve değiştirerek varlık göstermiştir. Mizahın değişmeyen tek tözünü, eleştirel olan doğası oluşturmaktadır. Bu çalışmada da mizahın, tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel bir etkinlik olarak ne tür bir mahiyete sahip olduğu betimlenmeye çalışılmıştır.

Mizah, her şeyden önce toplumun yerleşik kanaatlerini sorgulayan ve toplumsal güç odaklarının hakikat olarak işaret ettiği söylem örüntülerini eleştiren bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Mizah toplumda iktidar erklerinin yasak, sansür, baskı, cebir vb. olumsuz politik uygulamalarına karşılık, demokrasi ve özgürlük gibi değerlerin savunulmasında etkili bir silah olarak varlık sergilemektedir. Bu

da mizahın başta demokrasi ve insan hakları olmak üzere; toplumun çarpık ya da sorunlu olan noktalarına parmak basmada önemli bir işleve sahip olduğuna ilişkin bir göstergedir. Bu noktada da mizahın türü olan ve doğrudan politik erk mekanizmalarını hedef alarak eleştiri yapan, politik mizah kendisini göstermektedir.

Politik mizah, genel olarak politik düzenin sorunlarına ve kusurlu taraflarına yönelerek, kamuoyunun dikkatini; sistemin aksaklarına celp eder. Özeldede politik mizah, politik figürlerin yaptıkları açıklamalar ve uyguladıkları politikaları, kendi eleştirisinin nesnesi haline dönüştürür. Bu çerçevede yoksulluğun, toplumsal bir sorun olarak kabulünden yola çıkarak, politik mizah ve yoksulluğu oluşturan politikalar arasında organik bir eleştirel ilişki başlar. Bu minvalde bir anlayışa dayalı olarak çalışmanın yürütülmesi, birtakım çıkarsamaları da beraberinde getirmektedir.

Çalışmanın bulgularına ilişkin şunlar söylenebilir. Mizahın toplumsal bir eleştiri alanı olarak temel de beslendiği kaynakları, yaşamın gerçek çelişkileri ve çarpık ilişkileri oluşturmaktadır. Mizahın eleştirel gücünün bir sınırı söz konusu değildir. Mizah, tüm yerleşik inançları ve kabulleri sarsacak bir söylemle, hakikatin bilgisine işaret etmektedir. Bu bakımdan mizah, oldukça önemli bir eleştirel söylem gücüdür. Bu durum, çalışmanın örnekleminde de kendisini göstermektedir. Olağanüstü toplumsal koşulların; ekonomik ve politik krizlerin ortaya çıkmasında, en önemli yapısal faktörlerden birisini toplumsal iktidar yapılarının uyguladıkları politikalar oluşturmaktadır. Yoksulluğun da ortaya çıkmasında ve toplumsal yaşamın sıradan bir rutini olarak kabul edilmesinde de yine benzer politik pratikler belirleyici olmuştur.

Öte yandan, mizahi karikatürlerde yoksulluğa ilişkin çalışma kapsamında saptanan, birtakım temalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki barınma sorununu ele alan temadır. Maddi yoksulluk kapsamında değerlendirildiğinde, barınma sorunu yoksulluğun somut göstergelerinden birisidir. Yine maddi yoksulluk kapsamına dahil olan, ikinci temayı da gıda sorunu oluşturmaktadır. Gıda, temel de bireylerin erişmesi gereken hayati ve öncelikli bir ihtiyaçtır. Benzer şekilde, maddi yoksulluğun bir diğer göstergesini de sağlık hizmetlerine yönelik erişim sorunudur. Mizahi karikatürlerdeki işlenen diğer önemli temaları, düşük gelir ve enflasyon karşısında alım gücünün düşmesi sonucunda, yaşanan mağduriyet hallerini yansıtması oluşturmaktadır.

Mizah, toplumsal alanda yoksulluğun yarattığı, yoksunluk ve mağduriyeti anlatarak; aynı zamanda yoksulluğa zemin hazırlayan politik figürleri ve yapıları da eleştirmektedir. Çalışmada da belirtildiği gibi; yoksulluk, mizahta toplumsal gerçeklikten soyutlanmadan olduğu gibi resmedilmektedir. Bu kapsamda incelenen mizahi karikatürlerdeki, bir diğer önemli temalarından birisini de yukarıda bahsedilen politik pratiklerin, yoksulluğun oluşmasında önemli bir neden olarak öne çıkartılması, mizahın yoksulluk olgusuna ilişkin tutumunu da somut bir şekilde göstermektedir. Yoksulluğun, politik iklimin ve karar alıcıların uygulamalarından ayırıştırılmadan sunulması ve sürekli karikatürlerde bu söylemin yinelenmesi, mizahın politik boyutunu da yansıtmaktadır. Sonuç olarak, mizahın gerçekliği temsil etme sorumluluğu bulunmaktadır. Sosyal sorunları dile getirerek, sorumlu olan yapı ve aktörleri eleştirmektedir. Bunun yanı sıra; mizahın bir başka sorumluluğu da toplumsal zeminde savunmasız ya da kendisini ifade etme olanaklarından yoksun olanların, sesini oluşturmaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği/ Research and Publication Ethics	Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine dair uyulması gereken tüm kurallara uyulmuştur/ <i>This study has adhered to all applicable rules regarding the principles of scientific research and publication ethics</i>
Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval	* Çalışmanın etik kurul iznine gereksinimi yoktur/ <i>This study does not require approval from an ethics committee</i>
Yazarların Katkı Oranı/ Authors' Contribution Rate	Çalışma tek yazarlıdır/ <i>The study is authored by a single author.</i>
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/ AI Use Statement	Çalışmanın hiçbir aşamasında yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır/ <i>Artificial intelligence tools were not used at any stage of the study</i>

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur/There are no circumstances in this study that could give rise to a conflict of interest
Destek ve Teşekkür/Support and Thanks	Çalışma kapsamında herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır/No support was received from any individual, institution, or organization in connection with this study

Kaynaklar

- ACUN, F. (2017). *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- AKÇAY, G. (2025). Gülmenin İzinde: Mizah Kuramları Bağlamında Hüzüli'nin Hezellerinde Toplum, Güncel Olaylar ve Figürler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3): 1525-1546.
- ARIK, M. B. (2003). "Apolitik Mizah Tartışmalarına Tarihsel Bir Bakış". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 17, 17–26.
- BAKHTIN, M. (2001). *Karnaval'dan Romana*. (Çev.: C. Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BARTHESS, R. (1978). *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang.
- BERGSON, H. (2018). *Gülme-Gülücün Anlamı Üzerine Deneme*. (Çev.: D. Çetinkasap), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- BİRİNCİ, M. ve ÇİFTÇİ, M. (2022). "Gırgır Dergisinde Yoksulluk Mizahları". *Sosyal Çalışma Dergisi*, C. 6, S. 1, 91–130.
- BOSSART, Y. (2024). *Her Şeye Rağmen Gülmek: Mizahın Felsefesi Üzerine*. (Çev.: G. Yüksel), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOZ, U. (2014). "Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 21, 143–159.
- CANTEK, L. (2011). *Şehre Göçen Eşek: Popüler Kültür, Mizah ve Tarih*. Ankara: İletişim Yayınları.
- CRITCHLEY, S. (2002). *Mizah Üzerine*. (Çev.: S. Sam), İstanbul: MonoKL Yayınları.
- DUNCUM, P. (2021). "İmaj Analizine Giriş: Karma Yöntemlerin Değeri Üzerine". S. D. Bedir-Erişti (Ed.), *Görsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 9–18). Ankara: Pegem Akademi.
- EAGLETON, T. (2020). *Mizah*. (Çev.: C. Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ECO, U. (1978). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- ERDEM, T. (2006). "Yoksulluk". T. Erdem (Ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler* içinde (ss. 321–365). Ankara: Lotus Yayınevi.
- ESCARPIT, R. (2016). *Mizah*. (Çev.: M. Yalçın), Ankara: İmge Kitabevi.
- GÜNDÜZ, U. ve PEMBEÇİOĞLU, N. (2015). "Sosyal Medya: Mizah, Muhalefet ve Direniş Pratikleri". A. Büyükaslan & A. M. Kırık (Ed.), *Sosyal Medya Araştırmaları 2: Sosyalleşen Olgular* içinde (ss. 55–76). Konya: Çizgi Kitabevi.
- KALAYCI, N. (2014). "Spinoza'nın Etika'sı Bağlamında Mizahın Politik İşlevi". *Düşünme Dergisi*, C. 3, S. 6, 20–28.
- KORTANTAMER, T. (2007). *Temmuz'da Kar Satmak*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- KÖSE, A. (2016). "Geleneksel ile Modern Arasındaki Kültürel Boşluk: 80'lerdeki Toplumsal Değişimi Mizah Üzerinden Okumak". *Milli Folklor*, C. 28, S. 111, 116–135.
- KUYURTAR, E. (2003). Mutlak yoksulluğa ilişkin iki etik yaklaşım. A. E. Bilgili & İ. Altan (Ed.), *Yoksulluk Sempozyumu Kitabı* (Cilt 1, ss. 110–122). Düzenleyen: Deniz Feneri.
- MAASIK, S. ve SOLOMON, J. (2011). *Signs of Life in the USA: Readings on Popular Culture for Writers*. Boston: Bedford/St. Martin's.
- MARSHALL, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev.: O. Akınhay & D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MERRIAM, S. B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber*. (Çev. Ed.: S. Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- MEYER, J. C. (2000). "Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication". *Communication Theory*, C. 10, S. 3, 310–331.
- MORREAL, John (1997). *Gülmeyi ciddiye almak*. (Çev. K. Aysevener, Ş. Soner). İris Yayınları.
- NESİN, A. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yayınları.
- OKTİK, N. (2008). *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. Ankara: Yakın Kitabevi.
- ÖĞÜT-EKER, G. (2014). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- ÖNGÖREN, F. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZUĞURLU, A. (2002). “Yoksulluk Kavramına Çöplükten Bakmak”. Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde (ss. 175–192). Ankara: TODAİE Yayınları.
- PATTON, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- PAULOS, John Allen (2003). *Matematik ve mizah*. (Çev. T. Doğan). Doruk Yayınları.
- RASKIN, V. (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: D. Reidel.
- RIFAT, M. (2014). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SAUSSURE, F. de. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- SAUSSURE, F. de. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- SAVIN-BADEN, M. ve MAJOR, C. H. (2013). *Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice*. London: Routledge.
- SAYGILI, S. (2017). “Belirlenmiş Düşüncenin Tahakkümünden Özgün Düşüncenin Yaratıcılığına Alternatif Bir Söylem Olanğı: Felsefe ve Mizah”. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, C. 7, 119–132.
- SOLMAZ, E. (2019). Özbek mizahında Bektaşî meşreb bir tip: Meşreb. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 2(1), 89–102.
- SÜTÇÜ, Ö. Y. (2022). *Gülmenin ciddiyeti: Üstünlük teorisi*. Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, C. 15, S. 2, 49–65.
- ŞENSES, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKER, N., ÇELİKTEN, M. ve HALAVUK, F. (2018). Eğitim Yönetiminde Mizah Tarzı ve İş Doyumu İlişkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(1): 521-546.
- TRIFONAS, P. P. (2001). *Postmodern Encounters: Barthes and the Empire of Signs*. Cambridge: Icon / Totem Books.
- USTA, Ç. (2005). *Mizah Dilinin Gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÜSTÜN, N. (2007). *Sivas'ta Yoksulluk*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi.
- VAN LEEUWEN, T. (2005). *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.
- YARDIMCI, İ. (2010). “Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 2, 1–41.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILDIRIM, B. (2015). “Mizahta Yerel Unsurların Kullanımı ve Toplumsal Eleştiri Söyleminin Geliştirilmesi: Erzurum'da Yayımlanan Fıfırık Dergisi Örneği”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 2, 121–160.
- YÜCEL, Y. G. (2008). *1972–1980 Yılları Arasında Bir Mizah Dergisi: Gırgır'da Yoksulluk Temsiliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.